

36. Don sözü ve kök ailesi

Arzu YIKILMAZ¹

APA: Yıkılmaz, A. (2022). *Don sözü ve kök ailesi. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 593-604. DOI: 10.29000/rumelide.1222071.

Öz

Dilin yapısının temelinde ses-biçim ve anlam unsurları yer alır. Buna göre, örneğin Türkçe bir sözün Türkçenin konuşulduğu farklı coğrafyalarda farklı söylenir durumda oluşunu veya türevlerinde görülen birtakım ses-biçim değişikliklerini tespit etmek, sözün kök ailesini bulmanın bir yoludur. Diğer bir yol, bir sözün kök veya türevlerinin temel, yani yazılı dilde bilinen ilk anlamından, mecazlaşmasıyla ortaya çıkan tüm anlam genişlemelerindeki söz-varlık ilişkilerini bulmaktır. Yazı tarihine bakıldığında, söz köklerine yapım eklerin gelmesiyle oluşan türevleşmelerin ve lehçeler arası alıntıların, sözlüklerin oluşturulmasından çok daha önce gerçekleşmiş olduğu görülür. Bu sebepten sözlüklerde bir söz kökü de, bir türev biçim de madde başı olabilmektedir. Farklı madde başlarında yer almış sözlerin birbiriyle olan ilişkilerini kurmak, kök ailesini bulmak da demektir. Bu amaçla yapılan çalışmalarda ise anlam belirleyici unsur olarak görev almaktadır. Anlamdaki aktarmalar yoluyla elde edilen “nedenli” olan eğretilmeli anlatımlar ile de bazen bütünü bir bölümü, bazen dışın içi veya tersi kastedilebilir. Bu yolla yapılan anlam aktarmaları da kök bilgiye ait anlam dallanmalarını gösterir. Bu çalışmada Türklerin hem temel hem de kültür sözlerinden biri olarak önem arz eden *don* sözü ve kök ailesi incelenecektir. Bu ailenin her üyesinin; kendi içinde tarihî ve çağdaş lehçelerdeki ses-biçim özellikleri, türevleri, kazandıkları tüm anlamlar üzerinden bağlantıları gösterilecektir. Bağlantıların bazen kök, bazen de türev biçimler yoluyla; bazen mecaz anlam, bazen de aktarmalı anlamlar yoluyla kurulabildiği gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Köken bilgisi, kök ailesi, anlam bilgisi, ses bilgisi, biçim bilgisi

The word of *don* and its root family

Abstract

On the basis of the structure of the language, there are elements of sound-form and meaning. Accordingly, for example, a Turkish word being pronounced differently in different geographies where Turkish is spoken, or detecting some phonetic-morphological changes in its derivatives is a way to find the root family of the word. Another way is to find the word-entity relations in all semantic expansions that arise with the metaphorization of the root or derivatives of a word, from the first known meaning in the written language. When we look at the history of writing, it is seen that the derivations and inter-dialectal quotations, which are formed by the addition of constructive suffixes to the root of the word, took place long before the creation of dictionaries. For this reason, a word root and a derivative form can be the head of the article in dictionaries. Establishing the relations between the words in different headings means finding the root family. The roots identified are thought to have emerged as a result of an early semantic separation. In studies conducted for this purpose, meaning is the determining factor. In this study, *don* root, which is one of the basic and

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bayburt, Türkiye), arzuYikilmazi@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8228-9597 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 12.11.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1222071]

cultural words of Turkish, and derivative forms are included with their usage characteristics, while other root and derivative forms that can be associated with this root in forms and meaning were brought together in line with the mentioned features and evaluated as root family.

Keywords: Etymology, root family, semantics, phonology, morphology

1. Giriş

Dilin yapısının temelinde ses-biçim ve anlam unsurları yer alır. Buna göre, örneğin Türkçe bir sözün Türkçenin konuşulduğu farklı coğrafyalarda farklı söylenir durumda oluşunu veya türevlerinde görülen birtakım ses-biçim değişikliklerini tespit etmek, sözün kök ailesini bulmanın bir yoludur. Diğer bir yol, bir sözün kök veya türevlerinin temel, yani yazılı dilde bilinen ilk anlamından, mecazlaşmasıyla ortaya çıkan tüm anlam genişlemelerindeki söz-varlık ilişkilerini bulmaktır.

İnsan ve varlık arasında kurulan ilişkilerdeki değişmelerin dildeki değiştirmelere sebep olduğu düşünülürse, dili oluşturan toplumun dünya görüşü çerçevesinde yeni bilgilere bağlı tüm adlandırmaları da bu değişikliklerden nasibini alır.

Yazı tarihine bakıldığında, söz köküne yapımlık eklerin gelmesiyle oluşan türevleşmelerin ve lehçeler arası alıntıların, sözlüklerin oluşturulmasından çok daha önce gerçekleşmiş olduğu görülür. Bu sebepten sözlüklerde bir söz kökü de, bir türev biçim de madde başı olabilmektedir. Bir kök ile anlam bağı olan, fakat çeşitli sebeplere bağlı değişimlerle farklı ses-biçim (fonetik-morfolojik) özellikleri taşıyan bir söz de farklı bir kök ya da farklı bir köke bağlı sayılan türev olarak algılanabilmektedir; ya da sözün kökü ile bağlantısı tam olarak kurulamamaktadır. Bunun örnekleri bu yazının inceleme bölümünde görülecektir; burada açıklayıcı olması bakımından, ‘deri’ demek olan *kön* > *gön* tabanının *gömlek* türevinde sezilememesini, fark edilememesini örneklendirmek yerinde olacaktır. Demek ki, aynı kökün dal biçimleri ve köke bağlı gelişmiş türevleri incelendiğinde çeşitli ses-biçim değişimleri ile komşu bilgileri içerenler arasında kurulan bağlantı ile benzerlikler bulunabilmektedir. Diğer bir deyişle, sözlüklerde farklı madde başlarında görülen kimi sözler aynı anlam bütününe, aynı bilginin parçaları olabilirler. Bu durumda, aslında kimi ses-biçim değişimleri ile aynı anlam bilgisine bağlı kökler, aynı kök ailesine mensup olarak ele alınırlar. Bu durumda bu tip kökler, anlam alanının her noktasında farklı bir varlık üzerine bilgi veren adı temsil eder duruma gelmiş olurlar. Bu durumda da, yukarıda vurgulandığı gibi, anlam bilgisine dayanmanın önemi ortaya çıkmış olmaktadır.

Anlam bilgisi, varlığın temel anlamından, mecazlaşarak kazandığı tüm anlamlara kadar olan alandaki her türlü anlamı ifade eder. Aktarmalar yoluyla elde edilen “nedenli” olan eğretilmeli anlatımlarda ise, bazen bütününe bir bölümü, bazen dışın içi veya tersi kastedilebilir. Bu yolla yapılan anlam aktarmaları da kök bilgiye ait sıkça rastlanan anlam dallanmalarıdır.

Bu yazının konusu olan *don* sözü ve kök ailesinin bulunmasında temel işte anılan bu düşünceler üzerine kurulmuştur. Bu düşünceler üzerinden bir deneme yapılmıştır.

2. İnceleme

Bu bölümde, eş kaynaklı olduğunu düşündüğümüz ve kök ailesi olarak değerlendirdiğimiz *don* < *ton* ~ *kön* ~ *ön* sözleri üzerine genel bir değerlendirme yer almaktadır.

Bugün hem temel hem de kültür sözlerinden biri olan ve Türkiye Türkçesinin *don* olarak kullanılan sözün Eski Türkçe, Orta Türkçe, tarihî Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi dönemlerinde ve bugün çağdaş Türk lehçelerinin neredeyse çoğunda *ton* biçimiyle kullanıldığı tespit edilmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise aynı zaman içinde *ton* ve *don* şeklindeki ikili kullanımları görülmektedir.

Buna göre örneğin, kök ailesi olarak değerlendirdiğimiz *don* < *ton* ve *kön* biçimlerinin ses bilgisi, söz başı *t-* ~ *k-* denkliği ile birbirine bağlanmaktadır. Bu denklik, Türk dilinin lehçeleri arasında ve lehçelerin kendi içinde görülmektedir. Cihangir Kızılözen bu denkliği gösteren değerli yazısında, *kop* ~ *top* “bütün”, *kök* ~ *tök* “kök”, *tezek* ~ *kizek* “tezek” bazı örnekleri olmak üzere, on yedi sözcüğü saptamıştır (2018, 262-281). Bu örnekler açıkça izlenebilen ses denklikleridir. Dolayısıyla bu yazıda *ton* ve *kön* denkliğine yer verilmemiştir. Çünkü bu yazıda ele alınan meselenin öznelere için durum biraz farklıdır. Örneğin, *ton* ile *kön* arasındaki “anlam” birliği ilk bakışta sezilememektedir. Biz de bu durum karşısında şu soruyu sorduk: Nasıl oluyor da *ton*’un kazandığı anlamlardan biri “kıklık, görünüş; beden, vücut”tur? Eğer bu anlamlara da gelebiliyorsa, bunu sadece ilk anlamı olan “kıyafet, giysi” olarak düşünmek yetmez. “İnsan için en değerli giysi cildi” şeklinde bir söyleyiş vardır; cilt ise insanın bedenini saran şeydir, bir anlamda “beden”dir. Başka bir deyişle bu bakış açısı, bu düşünce tarzı, bu zihniyet ile, “insanın en temel giysisi bedeni, yani bedenini saran derisi, cildir” denilebilir. Bu bakış açısının örneği olan “güvercin donuna girmek” eski Türk kültüründe ve İslâmî eserlerde bir mazmun, kalıp olarak kullanılmış ve kullanılmaya devam edilmektedir. Ayrıca *ton-* fiil biçiminin ‘kapanmak, bağlanmak’ anlamları da bu alana dahildir. Diğer yandan *kön* sözünün anlamı “deri” iken, bu sözün *kön-lek* eski biçiminden gelerek bugün *gömlek* şeklindeki türevinde olduğu gibi “kıyafet, giysi” anlamı vardır. Burada da, insanın eski çağlarda ya da eski zamanlarda kıyafetlerini ilk olarak “deri” hammaddesiyle ürettiği hatırlanmalıdır. Yine, giyilen şeyin insan bedeninde farklı yerlerdeki kullanımlarına bağlı olarak “takı” işlevi kazanması (*tonangu* ‘takı’ ve *köndegü* ‘gerdanlık’) söz konusudur. Nasıl ki *kön-lek* tam karşılığı olan *deri-lik* şeklinde değil de “üst giyim” olarak tanımlanıyorsa, *köndegü* de *deri-ile* ya da *deri-li* şeklinde değil de “gerdanlık” şeklinde tanımlanarak bu varlığın karşılığı olmuştur.

Buna bağlı olarak, bahsi geçen bu kökler arasındaki bağlantı farklı yerlerde, insan-varlık ilişkisinin farklı boyutlarında birbiriyle çakışmaktadır.

Kök ailesinin diğer üyesi *ön* için ise, belki söz başı ünsüzün erken döneme ait düşme ile, “beden, vücut; kıyafet, giysi; takı, vb.” anlamları taşıyor olması da, onun aynı bilgi dünyasına aitliğini göstermektedir.

Kök ailesini oluşturan *ton* ~ *kön* ~ *ön* sözlerindeki *t-* ~ *k-* ~ *ø-* fonetik denklik *tîşi* ~ *kîşi* ~ *îşi* sözlerinde tanıklanmaktadır. Clauson *tîşi* ‘dişi’ (ED, 1972, 560), *kîşi* ‘kişi, insan, birey’ (ED, 1972, 752), *îşi* ‘hanım, hanımefendi’ (ED, 1972, 256) biçimleri arasında birlik kurmamıştır. Fakat Günay Karaağaç bu sözler arasındaki bağlantı üzerinde durarak özetle şunları yazar: “Kişi bilgisi, muhtemelen bütün kültürlerde ‘dişi’ ve ‘erkek’ bilgilerinden daha üst bilgidir. Zaten ‘kişi’ bilgisi birçok dilde ‘erkek’ veya ‘dişi’ anlamlı kelimelerin türemişleri veya her ikisiyle birlikte adlandırılmıştır. Kısacası ‘kişi’ kelimesi ‘dişi kadın’dan ‘kişi, insan’a doğru genişlemiş bir kelimedir ve bu alanlar komşu başka alanların adı olan *tîşi* ‘dişi’ ve *îşi* ‘hanım’ kelimeleriyle eş köklerdir (cognate).” (2017, 371-372). Karaağaç’ın farklı çalışmalarında *t-* ~ *k-* ~ *ø-* ses denkliğini gösteren iki tane daha örneğe rastlanmaktadır: 1. *til* ~ **kal* ~ **il* bağlantılarıyla *til* ‘dil’ ~ Çuvaşça *kala-* “söylemek, demek” ~ Genel Türkçe *ilen-* ‘söylenmek, kötü söylemek’ (*il-çi* ‘elçi’) (2017: 330-331) ve *taş* ‘taş’ ~ *kaş* ‘yüzük taşı’ ~ *alçı* ‘alçı taşı’ (2017: 115) sözleridir. Buna göre, *ton* ~ *kön* ~ *ön* sözlerinin **to-n* ~ **kö-n* ~ **ö-n* şeklinde bir kök denemesini yapmak mümkün olabilir. Bu denemeye göre *kön* ve *ön* biçimlerindeki ek olan *-n*’nin bazen damak *n*’si ve bazen dil-diş *n*’si olması anlam

değiştirici değildir. Clauson bizim bağlantı kurduğumuz isim biçimi *ton* ile 'kapanmak' anlamındaki *ton-* fiili arasında bir bağlantı kurmasa da *ton-* (1972: 514) madde başında *to-* kökünü göstermiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, kökler, türevler ve lehçeler arası alıntılarla ortaya çıkmış sözler, yazı tarihinin çok öncesinde şekillenmiştir. Bu kökler de muhtemelen erken zamana ait fonetik ve semantik ayrılığın izlerini taşımaktadırlar.

3. Kök Ailesi: *don* < *ton* ~ *gön* < *kön/kön* ~ *ön/ön*

Yazının konusu olan *don* < *ton* sözü ve kök ailesinin her üyesinin ilk yazılı metinlerden günümüze gelene dek tüm ses-biçim değişimleri, türevleri ve kazandığı anlamlar üzerinden bağlantıları aşağıda gösterildi.

3.1. *don* < *ton*

Türkiye Türkçesinde *don* sözü, '1. Giysi. 2. Vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot, 3. *At tüyünün rengi* 4. *Görünüş, kıhk*' (Kubbealtı, 2008: 757) anlamlarıyla kullanılmaktadır.

Türkçenin tarihî lehçelerinde kullanıldığı tespit edilir. En eski yazılı metinler olan Orhun Yazıtlarında *ton* biçimiyle 'elbise, giyim, giysi, giyecek, kıyafet, üst-baş' gibi anlamlarıyla görülür. Ayrıca 'kapanmak, bağlanmak, sıkılmak, üzülme' (ED, 1972: 514) anlamıyla *ton-* fiili de isim biçimiyle ilgili olmalıdır. Clauson bu bağlantıyı göstermemiştir. Fakat *to-* kökünü vermiştir (ED, 1972: 512-514). İsim olarak *ton* > *don*; Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzü- 29. satırında ve Bilge Kağan Yazıtı'nın 23. satırında *Yalañ bodunug tonlug kultım*. 'Çıplak halkı giyimli kıldım (giydirdim).' cümlesinde *-lug* yapım eki almış biçimiyle görülmektedir (Tekin, 1998: 46 ve 70). Sözüün *-sız* yapım ekini almış başka bir örneği olan, *Aşsız tonsuz yabız yablak bodunta üzre olurtum*. 'Aç, sırtı çıplak (elbisesiz), yoksul (ve) sefil halk üzerine kağan oldum.' cümlesi, Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzü 26. ve Bilge Kağan Yazıtı'nın doğu yüzü 21. satırında görülür (Tekin, 1998: 44-68).

Uygurca metinlerde *ton*, *tön*, *toon* imlâlarıyla ve 'elbise, giyecek, giyim, giysi, kıyafet, kürk' anlamlarıyla kaydedilmiştir (Gabain, 2000: 301; Caferoğlu, 1968: 246). Maitrisimit adlı eserde, *tonun itigin* (40/11), *tonlug* (92/10), *yarlıkap tonsuz çuba* (60/17) biçimlerinde 'elbise, giysi' anlamlarıyla geçer (Tekin, 1960: 93-166-118). Kuansı İm Pular metninde ikileme olarak *tonun tonanğusun* 'giyimini kuşamını' şeklinde görülür (Tekin, 1993: 12). Altun Yaruk adlı eserde, *yangı arıg ton tonanıp* 'yeni, temiz elbise giyinip' (48/7) şeklinde geçer (Kaya, 1994: 270). Bu döneme ait kullanımlarda ikileme ve deyimler içinde de görülür: *ton kedim* 'elbise', *ton tonagu* 'elbise', *ton tonangu* 'elbise', *tonun kedimin ked-* 'elbisesini giymek', *tonun körkin adukla-* 'kıyafetini ve görünüşünü tuhaf bulmak', *tonun talvırt-* 'elbisesini dalgalandırmak, elbisesini uçuşturmak' *ton bıç-* 'elbise biçmek' (Wilkens, 2021: 730-731).

Uygurca metinlerde tespit edilen sözün türevleri sözün kullanımındaki yaygınlığına işaret eder. Örnekleri; *tona-* 'elbise giymek; donatmak, üstüne çeki düzen vermek', *tonağu* 'elbise, kıyafet, takılacak şey; giyecek, elbise, giyim' (Wilkens, 2021: 731; Tekin, 1960: 480; Caferoğlu, 1968: 246), *tonan-* 'giymek, giyinmek' (Wilkens, 2021: 731), *tonat-* 'giydirmek, donatmak' (Wilkens, 2021: 731), *tonandur-* 'giydirmek' (Wilkens, 2021: 731), *tonanğu* 'sarınılacak şey; giyecek, elbise, giyilen şey' şeklinde kullanımları tespit edilmiştir (Tekin, 1960: 480; Caferoğlu, 1968: 246; Wilkens, 2021: 731).

Karahanlı Türkçesi dönemindeki eserlerde sözün ifade ettiği 'elbise, kıyafet, giyim' anlam alanının deyim aktarması ya da mecaz yoluyla genişlediği örnekler tespit edilir. Bu dönemde sözün kökü, türevleri ve kazandığı anlamları üzerine tespit edilebilen örnekleri şunlardır: *Dîvânu Lugâti't-Türk'te*

tōn ve *ton* imlâsıyla gösterilmiş ve ‘elbise, kıyafet; dış giyim’ anlamıyla kullanıldığı kaydedilmiştir. Örneğin, *yag tonda yadıldı* ‘yağ elbisede yayıldı.’ cümlesinde görülür (DLT, 2015: 381). Yapım ekleri almış türev-biçimleriyle kullanımları mevcuttur. Örneğin, *tonat-* ‘elbise giydirmek’ *ol meni tonattı* ‘O, bana hediye ettiği elbiseyi giydirdi.’ Ayrıca “Ash *tōn ıdtı*”dır. ‘Ona elbiseyi gönderdi’ demektir, açıklaması yapılmıştır (DLT, 2015: 330). Bir diğeri, *-luk* isimden isim yapım ekiyle genişlemiş biçim *tōnluk* da ‘elbise için planlanan kumaş’ anlamıyla bulunur.

Kutadgu Bilig’de *ton* biçiminin ‘elbise, kıyafet, giysi’ anlamıyla karşılandığı tespit edilir. Örneği: *biligligke bilgi tūkel ton aş ol* ‘Bilgili insan için onun bilgisi kâfi bir yiyecek ve giyecektir (KB, 1991: 47). Burada “bilgi”, “giysi” yerine kullanılmıştır. Yapımlık ek alan söz *tonan-* biçimiyle ve ‘donanmak, süslenmek, giyinmek’ anlamıyla görülür. Örneği: *kurmuş yığaçlar tonandı yeşil/ bezendi yipün al sarıg kök kızıl* ‘Kurmuş ağaçlar yeşiller giyindi/ tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi.’ (KB, 1991: 24). Burada ‘giyinmek, süslenmek’ anlamının doğaya aktarılarak, *yığaçlar tonandı* ile ‘ağaçların yapraklanması’ ifade edilmiştir.

Atebetü'l-Hakayık’ta *ton* biçimi ‘elbise, giyim, giyilecek şey’ anlamıyla yer alır. Örneği: *könilik tonın keğ.* ‘doğruluk elbisesini giy.’ (AH, 1992: 53). Bu cümlede somut *ton* ‘elbise’ sözü, soyut anlamlı “köni: doğruluk” sözüyle birlikte “hâl; davranış” ifade etmektedir.

Kıpçak Türkçesinde *ton* biçimiyle ‘kıyafet, elbise’ anlamında görülür. Yapım ekleri olarak *tonan-* ‘süslenmek’, *tonçı* ‘kürkçü’ türev-biçimlerinde kullanımları vardır. Burada *tonçı* sözünün ‘kürkçü’ anlamı, yine ‘giyim, kıyafet’ anlamındaki genişlemeye işaret etmektedir. (Toparlı vd., 2007: 280).

Çağatay Türkçesinde *ton* biçiminde görülür. Abuşka Lügati’nde “‘kiyecek’ demektir; ‘kaftan’ manasına da gelir” açıklamasıyla verilmiştir. Anlam alanındaki “giyim” ile “kaftan”ı ifade etmesi dikkatleri çekmektedir. Örneği: *Tikilmey ton hesabın kimse bilmey* ‘Dikilmeyen elbise/kaftan hesabını kimse bilmez.’ (Atalay, 1970: 218).

Eski Anadolu Türkçesinde sözün hem *ton* hem de *don* fonetiğiyle yer aldığı görülür. Anlam alanında deyim aktarmalı ve mecaz anlamlı kullanımlar da dikkat çekmektedir. Tarama Sözlüğü’nde geçen örnekler bu dönemde anlam genişlemesine dâir bilgi vermektedir ve şöyledir: 14. yüzyıla ait bir eserde (Tebareke, 54-2) *Bir boğ don* فأتمة’ya ilet ve vergil. 14. yüzyıla ait bir başka eserde (Dede Korkut) *yedi kız kardaşı ağ çıkardılar, kara tonlar* طونلر giydiler şeklinde bulunan örneklerde aynı yüzyıla ait eserlerde hem söz başı *t-* ile *ton*, hem de söz başı *d-* ile *don* kullanımları örneklenmektedir. 15. yüzyıla ait başka bir eserde (Çengnâme) *Işk tonun* گeymeye himmet-i balâ gerek şeklinde mecaz anlamıyla geçer. 15. yüzyıla ait başka bir eserde (Ruşeni) *telvin donu* ana gıyesidür örneklerinde söz başı *t-’li* ve *d-’li* kullanımların aynı dönemde birlikte kullanıldığı görülür. 16. Yüzyılda Öksüz, *Dağlar yeşil ton giyince* cümlesinde “giyinmek” anlamı doğaya aktarılarak, “dağların yeşillenmesi” anlatılmıştır. 16. yüzyıl Fazilet adlı eserde *Fena donu* ana kılmadı yârı. ile ‘fena donu’ mecazlı kullanım görülür (TarS c. 2, 1995: 1211-1213). 19.-20. yüzyıla ait Bürhan-ı Katı’ Tercümesi adlı eserde *pâ-câme için, ayak tonu* مأناسındadır ki mutlaka ayağa giyilen sevbdir, (Arapça sevb: ton), açıklamasında bulunur. Burada *ayak tonu* sözünün “ayakkabı” anlamına geldiği bilgisi mevcuttur. Tarama Sözlüğü sözün ikinci anlamını ‘renk’ olarak verir. Bu kullanım ile ‘at tüyünün rengi’ ifade edilmek istenmektedir: 19. yüzyıla ait Dadaloğlu’ndan, *Kır atın sarı donlusu* ile örneği verilebilir (TarS c. 2, 1995: 1213).

Eski Anadolu Türkçesinde sözün türevlerinin söz başı *t-* ve *d-’li* şekilleri ile türevlerdeki çeşitlilik görülmektedir. Örnekleri: *donanmak (tonanmak)* ‘süslenmek, giyinip kuşanmak’ *Varup kız donanup*

geldi oturdu (14. yy.), *donatmak* (*tonatmak*) ‘Süslemek, giydirip kuşatmak’ *Oglanı tonattılar* طوناندیلر atasiyle *anasiyle geldi görüştü.* (14. yy.), *donaltmak* (*tonaltmak*) ‘elbise giydirmek’ *Açları doyurdu, yalncakları donaldurdu.* (14. yy) *donluk* (*tonluk*) ‘elbiselik’ *Bir donluk kırmızı çuka* (15.yy.), *donak* ‘bezek, süs’, *donanma* (*tonanma*) ‘donanmış, teçhiz edilmiş’ *Sabah oldu derya yüzünden bir tonanma* طونانمه *gemi çıktı, halk rengâreng tonlar giymiş, şadlıklar ile çahçular.* (Ferec, 15. yy.) (TarS c. 2, 1995: 1213-1216). Deyimlerde görülür: *don biçmek* (*ton biçmek*) ‘elbise kesmek’, *dondan dona girmek* (*tondan tona girmek*) ‘şekilden şekile girmek’, *don değşürmek* (*ton değşürmek*) ‘tebdil-i kıyafet etmek’, *don eylemek* (*ton eylemek*) ‘elbise yapmak’, *don idinmek* ‘itiyat edinmek’ (TarS c. 2, 1995: 1216).

Derleme Sözlüğü’nde, Halk ağızlarındaki kullanımlarında, sözün gerek türev biçimlerindeki değışkenler, gerekse anlam alanındaki genişlemeler bakımından zenginliği tespit edilmektedir. Örnekleri: *don* (I) 1. Çamaşır 2. Kıyafet, biçim. 3. donak (I) 4. Pantolon. 5. Şalvar. 6. Beyaz bezden yapılmış pijama. 7. Tavukların ayağına işaret olarak bağlanan bez: *Annem tavuklarımız belli olsun dire ayaklarına don dikmiş.* 8. Saman taşımak için kağnıların yanlarına konulan yün örtü. 9. ‘Ağaçların yapraklanması’ *donak [donaç]* 1. Gelin elbisesi, kadın elbisesi. 2. Çeyiz. 3. Tören. *donak evi* ‘Gelin evi’. *donam* 1. donak 2. Gemi ve sandalların donatılması, *donan* ‘yeni elbise giyinme’, *donangı* ‘yeni giyilen elbise’, *donan donaklı [donangılı]* ‘süslü’, *donanmak* ‘Düğün yapılacağı gün gelin çıkmadan bir saat önce damadı evin ya da köyün meydanına getirip dualar okuyarak yapılan el öpme töreni’. Deyimlerde: *doncak/ doncaç kalmak* ‘1. Donsuz, çıplak. 2. Üstünde yalnız iç donu olarak: ‘Doncak çıktı geldi.’, *don değışmek* ‘ölmek’, *donluk* ‘çamaşırılık’, *donluk* 1. Dokuz arşın uzunluğunda ensiz çizgili dokuma. 2. İki baş örtüsüne yetecek kadar ipek çizgili ya da sade iplikten dokuma, *donlukçu* ‘Çamaşır yıkayan, çamaşırıcı’ *Çamaşır çok, bir donlukçu bulmah, donnuh* 1. Düğünde atın başına takılan bez parçası.’ 2. Yapımı yeni biten evin çatısına asılan bez parçası, *donñuk iplik* ‘Dokuma yapmaya yarayan kilo veya çile ile satılan beyaz bir çeşit iplik’ *Dastarlık iplikler donnuklardan pahalı*, *donu bozuk olmak* ‘rengi çirkin olmak’, *donu dönmek* ‘şekli değışmek’, *donun ağarsın* ‘Çamaşır yıkayanlara kolay gelsin anlamında söylenen söz.’ (DS c. 4, 1993: 1557-1562)

Bugün Türkiye Türkçesinde yazılı dilde sözün kullanımları ve türevleri şunlardır: *donam* 1. Bir evin kapı, pencere, tavan, döşeme, vb. bölümleri. 2. Gemi ve sandalların donanımları; *donama* süsleme; *donamak* süslemek; *donanım* 1. Bir gemi direğine, bir yelkene veya başka bir parçaya bağlı bulunan halat ve makara vb. manevra araçları. 2. Tesisat, döşem. 3. Bir bilgisayarda bulunan fiziksel birimler. Diğer türevler; *donanma*, *donanmak*, *donatı*, *donatılı*, *donatılma*, *donatılmak*, *donatım donatımcı*, *donatısız*, *donatış*, *donatma* şekilleriyle görülmektedir (TS, 2005: 559-560).

Türkçenin tarihî tüm lehçelerinde tespit edilebilen sözün Çağdaş Türk lehçelerinde de izlerini takip edebilmek mümkündür. Türkmen Türkçesinde *dön* ‘giysi’, Balkar Türkçesinde *ton* ‘kürk’, Kara-Kalpak Türkçesinde *ton* ‘kürk’, Kazak Türkçesinde *ton* ‘kürk’, Nogay Türkçesinde *ton* ‘kürk’, Kırgız Türkçesinde *ton* ‘gocuk’, Altay Türkçesinde *ton* ‘kürk’, Tatar Türkçesinde *tun* ‘kürk’, Çuvaş Türkçesinde *tom*, *tum* ‘elbise’ (Räsänen, 1969: 488; Doerfer, 1965: 645; Eren, 1999: 119) biçimleri ve anlamlarıyla tespit edilir.

Türkçe kökenli *don* <*ton* sözünün ve türevlerinden bazılarının başka dillere de verildiği tespit edilmiştir: *don* (I) > Çin., Far., Rus., Erm., Bul., Srp., Arn.; *donat*->Erm., Bul., Arn.; *donanma* > Ar., Erm., Mac., Rom., Bul., Srp., Arn., Mak., Yun.; *donat*->Erm., Bul., Arn.; *iç donu* >Rus., Fin., Erm., Bul. (Karaağaç, 2008: 116).

Bugün *don* sözünün Türkiye Türkçesinde kullanıldığı ‘iç çamaşır, içe giyilen giysi; külot’ anlamı Uygurcada *içton* < *iç+ton* biçimindeydi: *kişiniñ içtonunñ ağında* (TT VII 26: 9-10), Karahanlı

Türkçesinde *iç+ton - içdon > işdon - işton - iştan* biçimleri ile görülür; Dîvānu Lugāti't-Türk'te *iştonlan-* türevi için, "Aslı *içtonlandı*'dır. Mahreçleri yakın olduğu için ç, ş'ye dönüşmüştür" açıklaması da yapılmıştır (DLT, 2015: 137). Çağatayca *iştan* 'diz donu' şeklindedir (Kaçalın, 2011: 205). Bu kullanımın 15 ve 16. yüzyıllara ait iki eserde *iç ton* biçiminde geçtiği ve 'şalvar, iç pantolonu' anlamlarıyla kullanıldığı kaydedilmiştir (TarS, 1995: 1997).

Sözlüklerde geçen bir diğer anlamı "kılık, görünüş" ile ilgili olan "don (kılık) değiştirme" motifinde görülür. Türk, Altay mitolojisinde "Şekil Değiştirme", "Metamorfoz" "Transformasyon" "kubulgan" kavramına karşılık gelir. Tam olarak "başka bir varlığa dönüşmek, kılık değiştirmek" demektir.² "Kişinin fiziksel bir değişimle farklı bir canlıya dönüşmesi inancı literatürde "don değiştirme" olarak anılır. Türk tarihinin neredeyse her devresinde görülen "don değiştirme" imgesi, pekçok durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Şamanizm'de ölen kişinin ruhunun kuş olduğu inancı vardır. İslamiyetle birlikte "don değiştirme" hikayeleri kendine erenlerin menkıbelerinde yer bulmuştur. En bilinen örneklerinden biri "Güvercin donuyla Urum'a uçan, İmamlar evinin kapısını açan Hacı Bektaş-I Velî'nin Sulucakarahöyük'e yerleşmesi menkıbesidir³.

Neşat Ertaş'ın söylediği bir türküde "Gördüm güvercin donunda oturur."⁴ şeklinde geçer. Burada, *don* sözü "görünüm, kılık, şekil" anlamıyla ve "dışa giyilen bir giysiden dolayı oluşan bir değişiklik" değil; direkt olarak "bedenen gerçekleşmiş bir değişiklik, değişim" ile "güvercin bedeninde olmak" demektir. Yani "güvercin görünümünde olmak", "beden olarak, vücut olarak görünümün değişmiş olması"na işaret eder. *Güvercin donunda görünmek* 'Güvercin bedeniyle görünmek; güvercin olarak görünmek, güvercin kılığında görünmek'; yani 'güvercin olmak' demektir.

Bu kullanım ile, aslında *don < ton* sözünün, "kılık; deri, beden, vücut" anlamlarını içerdiği bilgisi anlaşılmaktadır.

3.2. gön < kön

Eski Türkçeden beri bilinen söz, bugün Türkiye Türkçesinde *gön* biçimiyle kullanılır ve 'işlenmiş deri' anlamındadır (TS, 2005: 776).

Daha Uygurcada görülen söz *kön* biçiminde ve 'deri, cilt' anlamıyla kullanılmıştır (ED, 1972: 725; Wilkens, 2021: 402). Örneğin; *kön işlersen tavar kor bolur* 'ham deri işlersen mallar işe yaramaz.' (TT VII- 28/4) cümlesinde görülür.

Uygurcada bu köke ait *köndegü* türev biçimi, 'gerdanlık, kolye' anlamıyla kullanılmıştır (ED, 1972: 730). Burada türevin, kök anlamından farklı olarak "deriye (tene, bedene, vücuda) takılan şey; takı" anlamına gelmiş olması, daha Uygurca döneminde köke ait türevler ile anlam alanındaki bölümlenmelerin oluştuğunu göstermektedir. Ayrıca, *ön* sözünün türevi olan *önik* sözündeki gibi, 'kadınların kullandıkları, keçi kılından yapılma sahte zülüf; perçem' anlamıyla da "bir tür takı" olarak kullanımı yine bu durumun ön kök biçimi için eş örneğidir. Farklı tarihî dönemlere ait türevlerde de bu durumu açıklayan örnekler görülecektir:

Karahanlı Türkçesi döneminde sözün *kön* biçimi tespit edilir. Dîvānu Lugāti't-Türk'te *kön* sözü için, 'Özellikle atın derisi; fakat insan derisi için de kullanılabilir.'; "Bu, işlenmemiş derinin adıdır, işlendikten

² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kabulgan> Erişim: 18.09.2022.

³ <https://dumendergi.com/anadolu-kulturunde-kus-imesi-ve-don-degistirme/> Erişim: 10.10.2022.

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=PDLhrBw-Tao> Erişim: 12.10.2022.

sonra koğuş denir.” açıklaması verilmiştir. Bunun örnekleri: *at köni* ‘at derisi’ şeklindedir. Ayrıca *tewe köni* ‘deve derisi’ kullanımının mecazlı bir ifade olduğu Divānu Lugāti’t-Türk’te kaydedilmiştir. (DLT, 2015: 404). Burada görüldüğü gibi, *at donu* < *at ton* ifadesindeki gibi bir kullanım vardır.

Divānu Lugāti’t-Türk’te *kön* kök-biçiminden türemiş *könçük/ könçek* sözü ise ‘giysinin göğüs bölümü, göğüslük; göğüs cebi; cep, yaka’ anlamıyla bulunur (ED, 1972: 728; DLT, 2015: 737). Buna ek olarak *könçüklen-* ‘(elbiseye) yaka yapılmak’ biçimi ile de “takı” anlamı tespit edilir (DLT, 2015: 737).

Ayrıca, *kön* kökünden başka türemiş biçimlerde de “giysi, takı, eşya parçası” anlamları bulunur. Örnekleri: *könek* “küçük deri şey; kova” (ED, 1972: 731), *kösürgü* ‘deri çanta, deri torba’ (ED, 1972: 751), *kuyka* ‘deri’, (ED, 1972: 676), *kuykala-* ‘deri yüzmek’ (ED, 1972: 677), *kürk* ‘kürk, deri; deri giysi (ED, 1972: 741), *köben* (?*köpen*) ‘kuştüyü yatak; elbisenin etek astarı; keçe kilim; eyer minderi’ (ED, 1972: 689) şeklindedir.

Kıpçak Türkçesinde *kön* fonetiğiyle görülen bu söz, ‘deri, gön, kösele’ anlamındadır. Bu söze ait türev biçimler anlamlarıyla şöyledir: *könülele*, *könlele*, *kömlele*, *kövlele* ‘gömlele’; *kömüldürük/ kömüldruk* ‘göğüs kemeri, at göğüslüğü’; *könçek* ‘don, pantolon; pelerin gibi omuza alınan bir elbise’; *könçekli kedik* ‘ayakları tüylü bir hayvan’ *könçekli kögerçin* ‘paçalı güvercin’; *könçük künçük, gönçük* ‘cep, elbisenin iç cebi’ biçimleri bulunur (Toparlı, 2007: 157-158).

Bugün Türk lehçelerinde bugün söz şu biçimlerde yaşamaktadır: Azerbaycan Türkçesinde *gön, deri*; Başkurt Türkçesinde *kün, tiri*; Kazak Türkçesinde *kön, teri*; Kırgız Türkçesinde *kön, teri*; Özbek Türkçesinde *kön, teri*; Tatar Türkçesinde *kün, tiri*; Uygur Türkçesinde *kön, terä* (Ercilasun vd., 1991: 280-281).

Bütün bu türevler de sözün temel anlamı olan “deri”den genişleyerek ya da daralarak, *don* ve *kön* köklerinde ve türevlerinde görüldüğü “giysi, kıyafet, tüy, cep, vb.” anlamlarıyla varlık göstermektedir. Buradaki kullanımlara dayanarak anlamdaki genişleme veya daralmaktan kasıt, “giyecek”in hangi alan, yer için kullanıldığıdır. Örneğin bir kumaş dış giyim için de alt giyim ya da üst giyim için de kullanılabilir; aynı kumaş dar, ince ve uzun biçimde bel bölgesi için kullanılacaksa bu durumda “giymek” değil, “takmak” fiiliyle karşılaşılır olur. Bu tip parçalar aynı malzeme, hammadde kullanılarak yapılsa bile, dış dünyanın bir parçası (*könek* “küçük deri şey; kova” (ED, 1972: 731) gibi) da olabilirler.

Bunlara göre bir değerlendirme yapmak gerekirse, türevlerin anlamlarının, kök-biçiminden farklılaşarak, yani daralarak ya da genişleyerek “deri” anlamı dışında “gömlele, pantolon, pelerin, paça, cep, vs.” şeklinde ve “deri üzerindeki farklı unsurları” ifade eder şekildeki kullanışları ile, *don* < *ton* ve *kön* sözü için geçerli olan “düşünce sistemi”ne uygun bir varlık adlandırmasının burada da geçerli olduğu görülür.

İnceleme bölümünde değinildiği gibi, *don* < *ton* ile *kön* sözü arasında, Türk dilinin lehçeleri arasında ve lehçelerin kendi içindeki görülen söz başındaki *t-* ~ *k-* denkliği söz konusudur. Bu yazının inceleme bölümünde bu konuya açıklık getirilmiş, sonuç bölümünde de değerlendirilmiştir. Ünlünün ön ve art oluşları için “ateş” anlamındaki *ot* (ED, 1972: 34) ve ‘kin, öç’ mecaz anlamıyla aynı kökün *öç* (*ö:ç1*: ED, 1972: 18) biçimini burada örnek vermek yerinde olacaktır.

3.3. ön

Bu sözün varlığı Eski Türkçeden beri tespit edilebilmektedir. Daha Uygurcada *ön* ~ *öng* biçimiyle ve ‘renk, yüz rengi; beniz; biçim, şekil, beden’ anlamlarıyla kullanılmıştır. Örnekleri: *ön bod* ‘biçim ve beden’, *ön bod sın* ‘biçim ve beden’, *ön kurtış* ‘yüz rengi, yüz ifadesi’, *ön tözlüg* ‘şekilli’, *ön körk* ‘güzel biçim, şekil’, *ön meñiz* ‘şekil ve görünüş’, *ön bodug* ‘renk’ (Willkens, 2021: 533, ED, 1972: 167).

Sözün *önür* türev biçimi ise ‘giysi eteği; kadın giysisinin ön işlemesi; işlemeli giysi’ anlamı ile görülür (ED, 1972: 188). Burada türev biçiminin *ton* > *don* sözündeki gibi ‘kıyafet, giysi’ anlamını taşıdığı görülür. Bu da bize iki kökün aynı aileye ait olduğunu gösterir. Yine, Dîvānu Lugāti’t-Türk’te *ön* sözünün türemiş biçimlerinden *önik* ‘kadınların kullandıkları, keçi kılından yapılmış sahte zülûf; perçem’, *önik* ~ *önük* ‘yastıkların ipek kulak ve kuyrukları’ ve *öniklen-* ‘keçi kılında yapılmış zülûf takmak; perçemlenmek, perçem bırakmak’ (DLT 2015: 787; ED 1972: 183-184) örnekleri “kıyafet, giyim; takı” anlamlarıyla görülür. Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında da *önücek* türev biçimi, ‘peştamal, eteklik’ anlamıyla kullanılmaktadır (DS IX, 1977: 3335).

Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan *önlük* türev biçiminin bilinen ve Türkçe Sözlük’teki anlamıyla ‘2. İlköğretimin ilk beş yılında öğrencilerin giydiği bir örnek üstlük.’ (TS, 2005: 1545) kullanımı mevcuttur. Burada görüldüğü ve anlaşıldığı üzere, *önlük* sadece “bedenin önünde olan bir örtü” anlamıyla “ön” anlamına bağlı değil; aynı zamanda “bedeni tümüyle saran bir giysi, kıyafet” anlamında “ön”e değil, “ten”e, “beden”e giyilen “bir çeşit kıyafet”i ifade etmektedir. Buradan ‘giysi, kıyafet’ anlamında olan *don* < *ton* sözündeki gibi *ön* sözünün türevinde “giysi” anlamıyla varlığını sürdürdüğünü ve dolayısıyla aynı kök ailesine aitliğini kanıtlamaktadır. Ayrıca *önlük* türevinin Arapça ve Ermeniceye verildiği tespit edilmiştir (Karaağaç, 2008: 302).

Tüm örneklere bakıldığında, *ön* sözünün türemiş biçimlerinin ‘kadın giysisi, kadın giysisinin ön işlemesi; takı; eklenmiş parça; eteklik; tek tip kıyafet, vs.’ anlamlarıyla kullanılmış olduğu tespit edilir. Bu yönüyle *don* < *ton* ve *gön* < *kön* için kullanılan anlam alanlarıyla da örtüşür durumdadır.

Sonuç

Bu çalışmada Türklerin hem temel, hem de kültür sözlerinden biri olarak önem arz eden *don* sözü ve onun eş kaynaklı olduğunu düşündüğümüz kök ailesi incelenmiştir. Bu ailenin her üyesinin; kendi içinde tarihî ve çağdaş lehçelerdeki ses-biçim özellikleri, türevleri, kazandıkları anlamlar üzerinden bağlantıları gösterilmiştir. Bağlantıların bazen kök, bazen de türev biçimler yoluyla, bazen mecaz anlam, bazen de aktarmalı anlamlar yoluyla kurulabildiği görülmüştür.

İncelenen *don* < *ton*, *kön*, *ön* köklerinin tarihî Türk lehçelerinden günümüze değin çok çeşitli türevleriyle kullanımlarının ve anlam alanındaki genişlemelerin veya daralmaların olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kullanımlarının çok eskiye dayanmasına, yaygın ve sık kullanılmalarına bağlanmıştır.

Anlam alanı için şu tespit yapılmıştır: En temel anlamıyla ‘giymek, giyinmek’ eylemine bağlı olan isim haliyle ‘giyim/ giyilmiş şey=ton>don’ en geniş dolayısıyla en belirsiz durumu anlatan bir ifadedir. Özelleştirilerek düşünülürse “giyim” sırta, bedeninin alt, üst ya da iç bölümüne, ayağa, ele, başa ya da saça... olabilir. Eğer “giyilen şey”, örneğin *baş*, *ele*, *boyuna* olursa ‘takmak’ fiili ile karşılandığı görülür; “şapka giymek” değil “şapka takmak”; “kuşak giymek” değil “kuşak takmak” şeklinde söylenir. Buna göre “giyinmek”in insan bedeninde daha geniş alanlar için; “takmak” ise insan bedeninde bölümler

ya da belirgin noktalar için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, bedende küçük bölümler ya da belirgin noktalar için “giyimi” ifade ederken “takmak”, genel ya da genişliği olan alanlar için “giymek” fiili kullanılmaktadır. Belki de “takmak” sabitliği, sabit duruşu; “giymek” ise hareketliliği ve değişebilirliği anlatmaktadır. Çünkü *boyun, kulak, parmak, el bileği vb. yerler* için kullanılan parçalar da “taki” olarak genel bir ad ile anılır. Bu tip “parçalar” aynı malzeme, hammadde kullanılarak yapılsa bile artık “taki”dırlar ve bazen dış dünyanın bir parçasını anlatabilirler. Örneğin: *könek* “küçük deri şey; kova” (ED, 1972: 731) gibi.

Bu açıklamalara göre “takmak” ve “giymek”in aynı anlam/kavram alanında yer aldığı tespit edilmiştir. Çünkü bu durum ele alınan söz ailesinin her üyesinin türevinde görülmüştür. “Tak-/ taki” anlamıyla ilgili türevlerinden bazı örnekler şunlardır: *tonaçu* ‘takılacak şey’, *donam* ‘süs, taki’; *köndegü* ‘gerdanlık, kolye’, *önik* ‘kadınların kullandıkları, keçi kılından yapılmış sahte zülûf; perçem’. “Giy-/ giyim” anlamıyla ilgili türevlerinden bazı örnekler şunlardır: *don* < *ton* ‘elbise, kıyafet, kaftan...’; *könlek* > *gömlek* ‘gömlek’; *önlük* ‘üste giyilen kıyafet, üstlük’.

Kök ailesini oluşturan *ton ~ kön ~ ön* sözlerinin bağlantısı *t- ~ k- ~ ø-* ses denklğine bağlanmıştır. Aynı fonetik denklik *tişi ~ kişi ~ işi* sözlerinde tanıklanmıştır. Günay Karaağaç’ın çalışmasında *t- ~ k- ~ ø-* ses denklğini gösteren *til ~ *kal ~ *il* bağlantılarıyla *til* ‘dil’ ~ Çuvaşça *kala-* ‘söylemek, demek’ ~ *ilen-* ‘söylenmek, kötü söylemek’ örneklerine göre, *ton ~ kön ~ ön* sözlerinin **to-n ~ *kö-n ~ *ö-n* şeklinde bir kök denemesini yapmanın mümkün olduğu düşünülmüştür. Bu denemeye göre *kön* ve *ön* biçimlerindeki ek olan *-n*’nin bazen damak *n*’si bazen dil-diş *n*’si olmasının anlam değiştirici bir unsur olmadığı tespit edilmiştir.

Türevlerin ve lehçeler arası alıntılarla ortaya çıkmış sözlerin yazı tarihinin çok öncesinde şekillenmiş olduğuna dayanılarak, bu köklerin muhtemelen erken zamana ait fonetik ve semantik dallanmalarının örnekleri olduğu düşünülmüştür.

Bu sözlerin aynı anlam alanının, yani aynı bilgi bütünü parçalarını ifade ediyor oluşları, onları eş kaynaktan gelen aynı kök ailesinin üyeleri olarak değerlendirmeyi düşündürmüştür.

İnsanın düşünce dünyasına ait bilgileri dil yoluyla anlatması ile oluşmuş olan anlam, her zaman önceki bilgilere bağlı olarak kurulmuştur. Buna göre, bu yazıda işlenen *don* < *ton, kön, ön* sözlerinin anlam alanındaki katmanlarında “beden, ten, deri, vücut” ve “bedene, tene, deriye, vücuda giyilen/takılan şey/ler > görünüm” anlamlarındaki aktarmalar tespit edilmiştir. Buradan da toplumun ortak düşüncesindeki varlık-insan ilişkisi ile varlığa verilen adın benzerlikleri tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, ses (fonetik), biçim (morfolojik) ve anlam (semantic) yönleriyle açıklanan ve birbirine bağlı olan bu köklerin eş kaynaktan geldiği ve “kök ailesi” olarak ele alınmasının mümkün görüldüğü yargısına varılmıştır. Bu düşünce her etimolojik çalışmada olduğu gibi tartışmaya açıktır.

Kısaltmalar

AH: Atabetü’l-Hakayık

DS: Derleme Sözlüğü

DLT: Dîvânu Lugâti’t-Türk

ED: An Eymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish

KB I: Kutadgu Bilig I- Metin.

KB III: Kutadgu Bilig III-İndeks

Kubbealtı: Kubbealtı Lugatı

TS: Türkçe Sözlük

TT VII: Türkische Turfantexte VII

Kaynakça

- Arat, R. R. ve Eberhard, W. (1936). Türkische Turfantexte VII. Berlin: Akademie der Wissenschaften.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks* (Haz. K. Eraslan- O. F. Sertkaya- N. Yüce). Ankara: TKAE Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1992). *Atabetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim (1970). *Abuşka Lügati ve Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk, (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen Band II*. Franz Steiner Verlag.
- Derleme Sözlüğü* (1993). C. IV. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Derleme Sözlüğü* (1977). C. IX. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Ercilasun A. B. vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Gabain, A. von (2000). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. M. Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçalin, M. (2011). *Nevâî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçenin Verintiler Sözlüğü*. İstanbul: Akçağ.
- Karaağaç, G. (2017). *Türkçe Üzerine Yazılar (Haz.: A. Turan Türk)*. İstanbul: Akçağ.
- Kaya, Ceval (1994). *Altun Yaruk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kızılözen, Cihangir (2018). Türk Dilinde T- K- Denkliği. MaviAtlas 6 (2): 262-281.
- Kubbealtı Lugatı* (2008). Misalli Türkçe Sözlük İstanbul: Mas Matbaacılık
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Turksprachen*. Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Tekin, Ş. (1960). *Maytrısimit*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, Ş. (1993). *Kuanşi İm Pusar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Simurg.
- Toparlı, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1995) Cilt 2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü*. Göttingen.
- <https://www.youtube.com/watch?v=PDLhrBw-Tao> (Erişim Tarihi: 12.10.2022).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kabulgan> (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

<https://dumendergi.com/anadolu-kulturunde-kus-imesi-ve-don-degistirme/> Erişim: 10.10.2022